

Milena Mileva Blažič

TISOČLETJE *TISOČ IN ENE NOČI*

Niti eno delo orientalske književnosti ni imelo takšnega vpliva na Evropo kot zbirka arabskih pravljic z naslovom *Tisoč in ena noč*. Prvič je bila iz sirijskega originala prevedena v francoščino (*Les Mille et Une Nuits*, 1704–17), za kar je poskrbel orientalist Antoine Galland, v angleščino pa jo je prevedel Richard Burton (*The Thousand Nights and a Night*, 1885–88).¹

Prvi slovenski prevod je priredba: prevajalec je Filip Lipe Haderlap, naslov pa *Tisoč in ena noč: pravljice iz jutrovih dežel* (1880–91).² Gre za kristijaniziran prevod iz nemščine po dunajski izdaji (Max Habicht, Friedrich Heinrich von der Hagen, Carl Schall: *Die Erzählungen der 1001 Nacht aus Tunesien, Arabische Erzählungen* (1825)). V slovenski priredbi je Šeherezada Lunica, Dinarezada Srebrnica, sultan Šahrijar je Riar, njegov brat Šahzeman Senan, vezir pa minister. Tudi *Makalunca* (1944) F. S. Finžgarja je iz arabske zbirke z naslovom *Zgodba o Kamar-al-Zamanu in kitajski princesi Badur*, v Haderlapovem prevodu je *Historija od princa Krasnobora in od Kitajske princezinje Milene*. Slovenskim bralcem so najbolj znane posamezne pravljice (*Aladin in čarobna svetilka*, *Ali Baba in štirideset razbojnikov*,³ *Bagdadski tatič*, *Čarobni konj*, *Harun al-Rašid*, *Ribič in duh*, *Sezam, odprti se*, *Sinbad pomorščak*, *Tri jabolka* ipd.).

¹ Dostopno prek: <http://www.burtoniana.org/books/1885-Arabian%20Nights/>.

² Haderlap, F. L., Krajec, J., 1880–91: *Tisoč in ena noč*. Dostopno prek: <http://www.dlib.si>.

³ V priredbi F. L. Haderlapa je naslov *Historija od Damijana in štiridesetih roparjev*.

Odrasli bralci so od 17. do 21. stoletja svojo potrebo po domišljiji, eksotizmu in pustolovčinah, ki jih je v izobilju, projicirali in maskirali svoje želje kot želje otrok, zato so številni naslovi *Tisoč in ena noč: pravljice za mladino, s podobami v barvotisku* (1902) (L. C. Seifert: *Infantile text, Adult context*),⁴ kar velja tudi za številne pravljice, *Biblijo, Guliverja, Robinzona, Tisoč in eno noč* ipd., svetovne klasike.

Dogajalni prostor je bližnji, srednji in daljni vzhod, prve asociacije na zbirko *Tisoč in ena noč* pa so eksotika, orientalizem in ljubezenski prizori kot utopija (Arkadija, idila, paradiž, raj) ali terapija razočaranih odraslih.⁵ Pravljice iz *Tisoč in ene noči* po S. Freudu omogočajo »dnevno sanjarjenje«, po C. G. Jungu pa aktivno imaginacijo.⁶ Zbirka arabskih pravljic je bogata z arhetipskimi motivi in omogoča metodo aktivne imaginacije, ki jo motivirajo dnevno sanjarjenje, vizualne podobe in domišljija. Značilnost *Tisoč in ene noči* je bogastvo zgodb, domišljije, čarobnih rekvizitov (biseri, čarobne besede, čarobni let, dragulji, duh v steklenici, leteči kovčki, leteče preproge, vrt ipd.), ljubezenskih prizorov, nasilja idr.

Zbirka pravljic z naslovom *Arabske noči* ali z ljudskim poimenovanjem *Tisoč in ena noč* je nastajala v srednjem veku na osnovi različnih virov. Predstavlja knjigo knjig oziroma je zbirka različnih zgodb, ki jih združuje okvirna zgodba o sultanu Šahrijarju in vezirjevi hčerki Šeherezadi, ki kralju pripoveduje zgodbe. Osnovni cilj pripovedovanja je emocionalno in socialno opismenjevanje patriarhalne avtoritete.⁷ Šahrijar, za katerega so značilna dvojna merila, izvaja subjektivno, objektivno in sistemsko nasilje nad ženskami. Prikazan je kot patološki narcis, ki vlada permisivni družbi. Njegova avtoriteta je institucionalizirana, posebej kruto plat univerzalnega zakona – izvaja jo tako, da kaznuje družbo oziroma le ženske –, domnevno motiviran s »prevaro« lastne žene; zanj ta merila ne veljajo, saj sam posebej zakon.⁸

Nosilka napredka je Šeherezada ali ženski princip, ki preko pripovedovanja pravljic/zgodb uči sestro z zgledom, kralja pa s primeri ... in po 365 pravljicah, ki jih pripoveduje 1001 noč, kar je metafora za proces emocionalnega in socialnega opismenjevanja ali prevzgojo patriarhalne avtoritete. Za razliko od submisivnih in pasivnih Šeherezada izbere aktivni princip ter se odloči za kulturno opismenjevanje. Avtoriteto opismenjuje preko kulture, umetnosti, ne po kraljevem ali državnem ukazu, ampak na osnovi notranjega imperativa. Zakaj ravno s književnostjo, leposlovjem, pripovedovanjem, zgodbami? Ravno zato, ker branje/poslušanje leposlovja, za razliko od nebranja ali branja neleposlovja, omogoča različne perspektive, pluralizem interpretacij,

⁴ Seifert, L. C., 2006: *Fairy Tales, Sexuality, and Gender in France, 1690–1715*. Cambridge University Press.

⁵ Sort of storytelling therapy for frustrated adults (Jacqueline Rose, *The case of Peter Pan, or, impossibility of children's fiction*, 1984. University of Pennsylvania Press).

⁶ Jung, C. G., Kerényi, C., 1993: *Essays on a Science of Mythology*. The Myth of the Divine Child and the Mysteries of Eleusis. Princeton University Press. 103.

⁷ Žižek, S., 1985: »Patološki narcis« kot družbeno-nujna forma subjektivnosti. *Družboslovne razprave*, 2/2. Dostopno prek: <http://dk.fdv.uni-lj.si/dr/dr2Zizek.PDF>.

⁸ Prav tam.

razumevanje drugih, kompleksne socialne odnose. Najnovejše raziskave na področju nevroznanosti pravijo, da ravno leposlovje s svojo kompleksnostjo, estetikom, literarnostjo, slogom in umetniškostjo razvija mišljenje (*Theory of Mind*).⁹

Intertekstualno gre za motiv v Platonovi *Državi* (10. knjiga), ki je tudi danes aktualen, tj. ali je v družbi prostor za kulturo (pesnike, pripovedovalce, umetnike), podobno se sprašuje tudi Ezop v basni o murnu in mravljici, in sicer ali je delo le fizično delo (mravlja) ali pa je ukvarjanje z glasbo/umetnostjo prav tako delo. V njegovi basni *Muren in mravlje* je muren (umetnik) z glasbo pomagal mravljam (delavkam), da so lažje delale, zato bi bilo smiselno pričakovati recipročnost. Gre za Ovidov mit *Orfej in Evridika*: ali lahko Orfej z liro (umetnostjo) premaga smrt oz. ali lahko umetnost senzibilizira triksterja (primerjaj Ivo Andrić: *Aska in volk*).

V mednarodnem indeksu pravljic obstaja mednarodni tip pravljice (klasifikacija ATU)¹⁰ 875*B *Pripovedovanje reši ženo pred smrtjo* (Šeherezada).¹¹ Evropocentrično gledano: okvirne zgodbe tipa *pripovedovanje reši ženo pred smrtjo* so bile priljubljene že pred našim štetjem, ko so po indoevropski poti prihajale *Mahabharata, Ramajana, Pančatantri, Ovidove Metamorfoze, Boccacciev Dekameron, Chaucerjeve Canterburyjske zgodbe* idr.

Tisoč in ena noč je knjiga, v kateri je cela knjižnica, tisočletje in zbirka arabskih pravljic, je fenomen v svetovni književnosti, ki je vplival na leposlovje in medije (npr. film, glasbo, književnost), ki poudarjajo le eksotizem, ne pa tudi drugih plasti kompleksnega besedila.

Šeherezada je po tisoč letih še vedno zgled ženskam tako na Orientu kot tudi drugod po svetu; živimo v družbi, temelječi na znanju, znanje je javno dobro in »brez znanja težko«, »z znanjem lahko«. M. Luthi pravi, da je pravljčni junak v bistvu popotnik: pred našimi očmi se razvija dogajalna linija *Tisoč in ene noči*, ki jo nosijo posamezni liki in okvirni lik – Šeherezada. Zbirka arabskih pravljic ima tudi vse značilnosti evropske pravljice (enodimenzionalnost, ploskovitost, abstraktnost, izolacija in univerzalnost, sublimacija in vsevklučenost),¹² saj so evropske pravljice nastajale prav iz orientalskih.

Aktivno Šeherezado lahko primerjamo s pasivnimi evropskimi pravljčnimi liki, ki jih J. Zipes imenuje »komatozne junakinje«. ¹³ To so *Motovilka, Pepelka, Rdeča kapica, Sneguljčica, Trnuljčica*¹⁴ idr., ki čakajo moškega,

⁹ Dostopno prek: <http://scottbarrykaufman.com/wp-content/uploads/2013/10/Science-2013-Kidd-science.1239918.pdf>.

¹⁰ Klasifikacija Arne-Thompson-Uther (ATU) je začela nastajati v začetku 20. stoletja, ko sta pravljčne motive klasificirala folklorista A. Aarne (1910) in S. Thompson (1928, 1961). Aarnejevo in Thompsonovo klasifikacijo motivov je posodobil H. J. Uther (2004, 2011), zato se danes imenuje klasifikacija ATU. Gre za mednarodno oznako oz. akronim na osnovi priimkov treh folkloristov: A(ntti Aarne), (Stith) T(hompson), (Hans Jorg) U(ther), ki so objavili mednarodno klasificiran indeks pravljčnih tipov.

¹¹ Uther, H. J., 2011: *The Types of International Folktales, a Classification and Bibliography, Based on the System of Antti Aarne and Stith Thompson*. Helsinki Suomalainen Tiedeakatemia = Academia Scientiarum Fennica.

¹² Luthi, M., 2012: *Evropska pravljica, narava in oblika*. Ljubljana: Založba Sophia.

¹³ Zipes, J., 2012: *Fairy Tales, Child Abuse, and »Childism«*, dostopno prek: <http://ias.umn.edu/2012/11/15/zipes-jack/>.

¹⁴ Zipes, J., 2012: *The Irresistible Fairy Tale: the Cultural and Social History of a Genre*. Princeton, Oxford: Princeton University Press.

ki jih je večinoma spraval »iz sreče v nesrečo« (npr. volk), da jih tudi reši »iz nesreče v srečo« (npr. lovec) ali iz »spanja«. Šeherezada pa je za razliko od linearnih hollywoodskih *super-women*, ki manko domišljije rešujejo z domišljavostjo, aktivna, nadarjena in socialno inteligentna.

Tudi V. Propp v *Morfologiji pravljice* loči dva tipa junaka: junak žrtev in/ali junak iskalec. Tisočletni arhetip Šeherezade je hkrati sodobna junakinja, ki išče rešitve in ne uživa v vlogi žrtve. Ne le da reši svoje življenje in življenje svoje mlajše sestre, reši tudi svoj spol in umetnost. Značilnost sodobne slovenske (mladinske) književnosti je dominacija junakov, ki se branijo z apatijo, antiintelektualcev in hedonizma.

Šeherezada ni samo feministični simbol, ampak je izraz umetnosti, svobode izražanja in jezika, ki ni le sredstvo izražanja, ampak je tudi »hiša biti« (M. Heidegger). V procesu emocionalnega, kulturnega in socialnega opismenjevanja, ki traja 1001 noč, Šeherezada socializira sultana; ta ugotovi, da je eros močnejši od tanatosa in da ubijanje ni odgovor na življenje. Šeherezado lahko razumemo tudi kot umetniški del vsakega izmed nas, ki potrebuje prosti čas, »svojo lastno sobo« (V. Woolf), domišljijo, umetnost, ki nam lahko »brezinteresno ugaja« (I. Kant), lahko pa razumemo ljubezen kot zdravilo (S. Freud) ali pripovedovanje kot zdravljenje (C. P. Estés), ki najde smisel življenja v samem življenju, zgodbah, opisih zgodb in pripovedih, ne pa v krajšanju življenja drugih.

Univerzalno sporočilo se lahko glasi: Šeherezada je paradigma za ženske, ki se z nenasiljem upirajo patriarhalni dominaciji, in sicer tako, da potujejo od sebičnega gena do nesebičnega mema (R. Dawkins), saj podari življenje sestri, ženskam in kulturi.

Na zbirko pravljic *Tisoč in ena noč* je treba gledati tudi s stališča orientalizma, ki ga E. W. Said obravnava v monografiji iz leta 1978 *Orientalizem: zahodnjaški pogledi na Orient*. Tudi na zgodbe iz *Tisoč in ena noč* gledamo binarno, kar je treba preseči in o Orientu razmišljati postkolonialistično. Na postkolonializem je vplival esej komparativistke Gayatri Chakravorty Spivak z naslovom *Can the Subaltern Speak?*, v katerem obravnava tudi motiv Šeherezade in *Tisoč in ena noč*, in sicer kot motiv »tisoč in enega glasu«,¹⁵ ko piše o razmišljujočih ženskah, kot je Šeherezada. Nadalje zagovarja koncept dekolonializacije patriarhalnega diskurza in drugačen pogled na Šeherezado, ki jo navaja kot zgled. Čeprav *Tisoč in ena noč* temelji na arabski kulturi, lahko razumemo, da so osebe v pravljici brez geografskega, osebnega in materialnega okolja, zato so univerzalne.

Staroveška Filomena je dobesedno in metaforično ostala brez jezika, zato je vtakala svoje zgodbe v preproge, srednjeveško Šeherezado pa je pred smrtjo rešilo pripovedovanje zgodb; ena izmed novoveških poti za rešitev iz krize in/ali recesije je tudi kultura. *Tisoč in ena noč* je vsevključujoča literarna vsebina in oblika v pravem pomenu besede, v njej se zrcalijo vsi bistveni elementi človekove biti.

Zbirka arabskih pravljic *Tisoč in ena noč* je nastajala v podobnem času kot najstarejši dokument slovenske pisne kulture *Brižinski spomeniki* (10.–11. stoletje); obe besedili sta rojstna lista dveh sočasnih kultur na dveh različnih celinah istega tisočletja.

¹⁵ Spivak, G. C., 1988: »Can the Subaltern Speak?« in *Marxism and the Interpretation of Culture*. Dostopno prek: http://www.uky.edu/~tmute2/geography_methods/readingPDFs/spivak.pdf.